

Борис Бабін

доктор юридичних наук, професор,
експерт Асоціації реінтеграції Криму
(Київ, Україна)
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9317-3845>
babinb@ukr.net

Олександр Позняк

адвокат
(Київ, Україна)
ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0007-8767-6976>
Researcher ID: JWP-2615-2024
a.n.poznyak@gmail.com

УДК 343.337.4

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ГЕНОЦИДУ У СУЧАСНУ ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Анотація. Масштабна російська агресія загострила у правовій системі України питання міжнародного кримінального права, як у вимірі відповідних наднаціональних судових процедур, так і стосовно імплементації норм міжнародного права у національну кримінально-правову практику. Тому має виключне значення окреслення еволюції та поточного стану справ щодо імплементації у вітчизняній практиці категорії міжнародного злочину геноциду, закріпленого у Конвенції про попередження геноциду та покарання за нього 1948 р. та у Римському статуті Міжнародного кримінального суду. Якщо стосовно національного закріплення конвенційних вимог виникають питання радше формального характеру, насамперед щодо офіційних перекладу та публікації Конвенції 1948 р., то щодо їх відображення та застосування у національній практиці масив актуальних аспектів тепер став доволі широким.

У статті оцінене відображення категорії геноциду у поточному вітчизняному законодавстві та у сучасній судовій практиці, особливо щодо нормативних актів і судових рішень. Автори виділили загальне та спеціальне ставлення українських правотворців і суду до категорії геноциду і форм протидії цьому міжнародному злочину відповідно до глобального виміру, до історичного досвіду України та з огляду на реалії поточної російської агресії. Судову практику у статті оцінено щодо оприлюднених рішень у кримінальних провадженнях і порівняно відповідну динаміку із ситуацією, яка спостерігалася до 2022 р.

Констатовано, що імплементація міжнародної кримінально-правової категорії геноциду у національну правову систему України є процесом, який зумовлений масштабною російською агресією; така імплементація має відповідати як міжнародним стандартам, втіленим у практику Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй та Міжнародного кримінального суду, так і принципу верховенства права.

Ключові слова: агресія; геноцид; геноцидальна політика; заклики до геноциду; міжнародні злочини.

Масштабна російська агресія максимально загострила у правовій системі України питання міжнародного кримінального права, як у вимірі відповідних наднаціональних судових процедур, так і стосовно імплементації норм міжнародного права. Тому окреслення еволюції та поточного стану справ щодо імплементації у вітчизняній практиці категорії міжнародного злочину геноциду та протидії геноциду, закріплених у Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. (далі – Конвенція 1948 р.)¹ та у Римському статуті Міжнародного кримінального суду², має виключне значення. Оскільки формулювання геноциду у цій Конвенції та в Римському статуті є практично тотожними, та оскільки щодо Статуту Україною ще не здійснено процедуру ратифікації, то питання саме щодо національного закріплення конвенційних вимог мають радше формальний характер: насамперед вони стосуються офіційного тексту перекладу та відповідно публікації Конвенції 1948 р. українською мовою.

На сайті Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) констатовано, що Конвенція 1948 р. набула чинності для Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – Українська РСР) 15 листопада 1954 р.³, що збігається з повідомленнями про її ратифікацію Україною в 1954 р. Відповідно до матеріалів ООН Українська РСР ратифікувала Конвенцію 1948 р. із застереженнями щодо її статей IX та XI, стосовно юрисдикції Міжнародного суду ООН (далі – МС ООН) та щодо не суверенних територій; у 1989 р. ці застереження про юрисдикцію було знято.

Довгий час вітчизняні правники посилалися на російськомовний текст Конвенції 1948 р., оприлюднений на сайті Верховної Ради України та потім видалений⁴. Відсутність у відкритих джерелах офіційно оприлюдненого перекладу Конвенції 1948 р. українською мовою потребує вирішення. Але така відсутність не впливає ані на юридичну силу для України цієї Конвенції, ані на чинність національного законодавства з протидії геноциду.

Утім, ці питання є лише фоном для більш складних викликів: стосовно відображення та застосування у національному законодавстві та у судовій практиці приписів Конвенції 1948 р.

Мета дослідження – оцінити стан відображення категорії геноциду та протидії йому у вітчизняному законодавстві та у судовій практиці, особливо стосовно актів і судових рішень, виявлених у відкритих джерелах двох років широкомасштабного російського вторгнення.

¹ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Paris, 9 December 1948. UN <https://treaties.un.org/doc/Treaties/1951/01/19510112%2008-12%20PM/Ch_IV_1p.pdf> (accessed: 11.01.2024).

² Римський Статут Міжнародного кримінального суду <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text> (дата звернення: 11.01.2024).

³ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Paris, 9 December 1948. Current statute. UN <https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-1&chapter=4&clang=en#EndDec> (accessed: 11.01.2024).

⁴ Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього <https://web.archive.org/web/20211205170912/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text> (дата звернення: 11.01.2024).

У такому масиві нормативних актів варто виділити загальне та спеціальне ставлення до категорії геноциду – відповідно до глобального виміру, історичного досвіду України та реалій поточної російської агресії. Судову практику необхідно оцінити передусім щодо оприлюднених рішень у кримінальних провадженнях і порівняти відповідну динаміку із ситуацією, яка спостерігалася до 2022 р.

Після Р. Лемкіна⁵ аналіз міжнародного виміру концепції та складу злочину геноциду, спроби його екстраполяції до трагічної української історії робили декілька вітчизняних авторів, серед яких варто назвати Ю. Аносову⁶, М. Бема⁷, М. Антонович, К. Бондар, В. Василенко⁸, І. Строкову⁹ та ін. Утім, сучасні виміри імплементації категорії протидії геноциду у вітчизняну правову реальність мають абсолютно інший вимір для наукового аналізу.

До 2014 р. в Україні практичний вимір застосування норм Конвенції 1948 р. і Конвенції ООН про незастосування строку давності до військових злочинів і злочинів проти людства 1968 р., ратифікованої Українською РСР в 1969 р.¹⁰, був обмеженим. У Кримінальному кодексі України 1960 р.¹¹ відповідний склад злочину геноциду не містився узагалі. Кримінальний кодекс України 2001 р. (далі – КК України)¹² запровадив ст. 442, ч. 1 якої встановила відповідальність за геноцид і надала йому визначення, яке загалом відповідає Конвенції 1948 р. Частина 2 статті передбачила відповідальність за окремий склад злочину, а саме – за публічні заклики до геноциду, а також за виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження або за розповсюдження таких матеріалів. Відповідно до ч. 4 ст. 12 та ч. 5 ст. 49 КК України злочин, передбачений ч. 2 ст. 442 КК України, є нетяжким, і на нього поширюється строк давності. Але, відповідно до ч. 4 ст. 27 КК України, відповідальність для підбурювачів у вчиненні геноциду, як до осіб, що умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилили іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення”, має наставати не за ч. 2 ст. 442 КК України¹³, а саме за ч. 4 ст. 27 та ч. 1 ст. 442 КК України.

Згідно з вимогами ст. 2 Конвенції 1968 р. у разі скоєння геноциду, її положення застосовуються до осіб, які не тільки виступають як виконавці або співучасники таких злочинів, а й щодо осіб, які безпосередньо підбурюють (англ. “incite” та франц. “d’incitation”) інших осіб до скоєння цих злочинів,

⁵ Рафаель Лемкін: радянський геноцид в Україні = Raphael Lemkin: Soviet Genocide in Ukraine: см. 28 мовами (Сербин Р ред, Майстерня книги 2009) 207.

⁶ Аносова Ю, ‘Юрисдикція міжнародних судових органів щодо злочину геноциду’ (автореф дис канд юрид наук, 2018) 20.

⁷ Бем М, ‘Міжнародно-правові погляди Р. Лемкіна’ (автореф дис канд юрид наук, 2014) 18.

⁸ Голодомор 1932–1933 років в Україні як злочин геноциду згідно з міжнародним правом (Антонович М, Василенко В ред, Києво-Могилянська академія 2013) 358.

⁹ Строкова І, ‘Кримінальна відповідальність за геноцид (порівняльний аналіз)’ (автореф дис канд юрид наук, 2010) 18.

¹⁰ Міждержавні багатосторонні договори України у сфері взаємної допомоги у кримінальних справах (станом на 04.03.2015) <<https://old.gp.gov.ua/ua/mijbogato.html>> (дата звернення: 11.01.2024).

¹¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 28 грудня 1960 р. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text>> (дата звернення: 11.01.2024).

¹² Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>> (дата звернення: 11.01.2024).

¹³ Кримінальний кодекс України (н 12).

або беруть участь у змові для їх вчинення, незалежно від ступеня їх завершеності, так само як і до представників державної влади, що допускають їх вчинення. У Конвенції 1948 р. у ст. 3 передбачається покарання для осіб, які вчинили відповідно геноцид; змову з метою геноциду; пряме та публічне підбурювання (англ. “*direct and public incitement*” та франц. “*l’incitation directe et publique*”) до здійснення геноциду (п. “с” ст. 3); замах на геноцид; співучасть у геноциді. Таким чином, межа відносно підбурювання у вчиненні геноциду як міжнародного злочину та відповідно – щодо публічних закликів до геноциду, а також виготовлення матеріалів із закликами до геноциду за ч. 2 ст. 442 КК України є гострим та актуальним питанням, яке потребує аналізу судової практики.

До 2014 р. єдиним верифікованим українським судовим процесом у цій сфері була кримінальна справа № 1-33/2010 про Голодомор-геноцид 1932–1933 років в Україні. Її специфікою було те, що кримінальний процесуальний закон¹⁴ того часу передбачав можливість судового розгляду справи щодо померлих обвинувачених. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. (далі – КПК України)¹⁵ такої процедури не передбачає, за винятком реабілітації.

У справі № 1-33/2010 суд встановив злочинний механізм, за яким були створені життєві умови, розраховані на фізичне знищення частини української національної групи, а саме українського селянства. Суд зробив обґрунтований висновок, що в Україні був організований і вчинений геноцид, унаслідок якого було знищено 3 млн 941 тис. осіб, та кваліфікував дії винних (Сталіна (Джугашвілі) Й. В., Молотова (Скрябіна) В. М., Кагановича Л. М., Косіора С. В., Постишева П. П., Чубаря В. Я. та Хатаевича М. М.) саме за ч. 1 ст. 442 КК України. Справа № 1-33/2010, як констатують експерти, підтвердила, відповідно до положень ст. 6 Конвенції 1948 р. та ст. 62 Конституції України, що перевірку викладених в провадженні фактичних обставин вчинення геноциду й ухвалення рішення щодо закриття справи через смерть осіб має здійснити саме суд¹⁶.

Інший описаний дослідниками висновок цієї справи стосується зворотної дії ст. 442 КК України, згідно з положеннями міжнародного права. Цей принцип містить ст. 1 Конвенції 1968 р., за якою геноцид є караним злочином, навіть якщо ці дії не є порушеннями внутрішнього законодавства країни, де були вчинені. Стаття 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція)¹⁷ передбачає, що заборона зворотної дії кримінального закону не є перешкодою для судового розгляду, та для

¹⁴ Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 28 грудня 1960 р. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text>> (дата звернення: 11.01.2024).

¹⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>> (дата звернення: 11.01.2024).

¹⁶ ‘За матеріалами кримінальної справи про Голодомор-геноцид 1932–1933 років в Україні’ (2010) 57 Вісник Служби безпеки України. Спецвипуск 224.

¹⁷ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 4 листопада 1950 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (дата звернення: 11.01.2024).

покарання особи за діяння, які на час її вчинення були злочином згідно з загальними принципами права, визнаними цивілізованими націями.

Після 2014 р. тривалий час основним доступним для певного аналізу кримінальним провадженням була справа про геноцид кримськотатарського народу. Як випливає з оприлюднених процесуальних судових рішень, це кримінальне провадження (далі – КП) 2015 р. стосується насильницького переселення протягом травня–липня 1944 р. понад 225 тис. кримських татар та осіб інших національних груп із території Кримської АРСР до непристосованих для проживання районів, вчиненого представниками органів державної влади Союзу Радянських Соціалістичних Республік за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 442 КК України¹⁸. 18 травня 2016 р. у цій справі було складене повідомлення про підозру Й. В. Сталіну (Джугашвілі) та Л. П. Берії, про що було офіційно повідомлено на виконання вимог статей 276–278 КПК України 18 травня 2017 р.¹⁹. Надалі це КП було зупинене на підставі п. 3 ч. 1 ст. 280 КПК України²⁰, тобто через наявну необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

До 2022 р. категорія геноциду вживалася й у нормативно-правових актах України насамперед щодо Голодомору та депортації кримських татар. Інші судові справи періоду до 2022 р. згадували геноцид насамперед у вимірі відмови слідства та суду кваліфікувати певні діяння за ст. 442 КК України, як того вимагали заявники; такі відмови були очевидно обґрунтовані та вимагали від суду оцінки фабули злочину геноциду. Це відбулося у КП, яке почалося у 2018 р. на виконання ухвали слідчого судді Бабушкінського районного суду Дніпропетровська про ‘вчинення невстановленими особами органів місцевого самоврядування на території смт Гвардійське та смт Черкаське Новомосковського району <...> умисних дій, направлених на створення для жителів вказаних населених пунктів життєвих умов, розрахованих на повне або часткове їх фізичне знищення, тобто за ознаками <...> ч. 1 ст. 442 КК України’; надалі цю справу розслідували в рамках більш релевантних норм, а саме ч. 1 ст. 364 та ч. 2 ст. 191 КК України щодо діяльності ‘Райводоканалу Новомосковського району’²¹.

Загалом до 2022 р. громадяни писали заяви про ‘геноцид’ під явним впливом окремих деструктивних політичних гасел, неправильно кваліфікуючи ймовірно протиправні діяння у сфері ненадання комунальних послуг або забруднення навколишнього середовища, чи навіть про ‘умисне вчиненні дій з метою повного позбавлення життя заявника, членів його сім’ї, створення життєвих умов, розрахованих на повне фізичне знищення, тоб-

¹⁸ Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 5 серпня 2016 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/59659658>> (дата звернення: 11.01.2024).

¹⁹ Офіційне повідомлення на виконання вимог ст. ст. 276–278 КПК України. 18.05.2017 <https://ark.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&t=rec&id=208148&fp=301> (дата звернення: 11.01.2024).

²⁰ Ухвала Голосіївського районного суду м. Києва <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/115411712>> (дата звернення: 11.01.2024).

²¹ Ухвала Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 23 березня 2021 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95738066>> (дата звернення: 11.01.2024).

то вчинення геноциду²². Іноді такі заяви від громадських структур носили явно політичний декларативний характер²³, й окремі такі звернення можна спостерігати й сьогодні, типу ‘заяви про внесення відомостей до ЄРДР відносно АТ “Запоріжгаз” про вчинення працівниками вказаного підприємства геноциду Народу України’²⁴.

Окремо слід вказати на КП, порушене у вересні 2014 р. Генпрокуратурою України за ч. 2 ст. 127, ч. 2 ст. 146, ч. 2 ст. 147, ч. 1 ст. 258³, ч. 2 ст. 343, ч. 2 ст. 344, ч. 2 ст. 372, ч. 2 ст. 375, ч. 1, 2 ст. 438, ч. 1 ст. 442 КК України. Ця справа, як випливає із тексту рішень слідчих суддів, була процесуальним реагуванням на повідомлення російської пропаганди про нібито “вчинення злочинів” у зоні провадження антитерористичної операції військовослужбовцями Збройних Сил України, справа була й реагуванням на ведення відповідних “кримінальних справ” слідчим комітетом Російської Федерації (далі – РФ). Надалі постановою старшого слідчого в особливо важливих справах Генеральної прокуратури України в грудні 2018 р. це КП було закрито на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, тобто через відсутність у діянні складу кримінального правопорушення. Далі представники 26 осіб оскаржили цю постанову до слідчого судді та вимагали закрити КП на підставі п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України, тобто через відсутність події злочину, і слідчий суддя відмовив їм у її скасуванні постанови²⁵. Надалі це КП повторно закрити у липні 2019 р. заступник начальника слідчого відділу управління з розслідування злочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях, Генеральної прокуратури України на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, тобто через відсутність у діянні складу кримінального правопорушення; саме окремі особи безуспішно просили слідчого суддю закрити КП на іншій підставі²⁶. Утім, рішення слідчих суддів у цьому КП саму категорію геноциду детально не аналізують.

Масштабна російська агресія зумовила кардинальні зміни відповідного нормотворчого процесу: з червня 2022 р. було схвалено до сорока актів, у яких згадується категорія геноциду, насамперед це звернення та заяви, затверджені постановами Верховної Ради України. Ці акти застосовують категорію геноциду щодо російського вторгнення, насамперед: використовуючи термін “геноцид Українського народу”²⁷; констатуючи, що повномасштабне

²² Ухвала Заводського районного суду м. Миколаєва від 19 жовтня 2020 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/92433922>> (дата звернення: 11.01.2024).

²³ Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 23 вересня 2020 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/91766391>> (дата звернення: 11.01.2024).

²⁴ Ухвала Вільнянського районного суду Запорізької області від 26 травня 2023 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/111112837>> (дата звернення: 11.01.2024).

²⁵ Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 27 березня 2019 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82126917>> (дата звернення: 11.01.2024).

²⁶ Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 10 листопада 2020 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/92748693>> (дата звернення: 11.01.2024).

²⁷ Наприклад: Про визнання російської злочинної організації, відомої під назвою “приватна військова компанія Вагнера” або “Група Вагнера”, міжнародною злочинною організацією та засудження діяльності її учасників: Постанова Верховної Ради України від 6 лютого 2023 р. № 2903-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2903-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

вторгнення в Україну ‘має всі ознаки <...> геноциду Українського народу’²⁸; підкреслюючи, що ‘діями, які здійснюються за наказом вищого військово-політичного керівництва рф та підтримуються більшістю її громадян’, ‘вчиняється геноцид Українського народу’²⁹; констатуючи, що відкрита збройна агресія РФ супроводжується ‘злочинами геноциду’, та що РФ ‘вчиняє геноцид Українського народу’³⁰; вказуючи, що повномасштабне збройне вторгнення РФ супроводжується ‘актами геноциду Українського народу’ та вимагає притягнення РФ, її політичного та військового керівництва до відповідальності за вчинення ‘геноциду Українського народу’³¹; вимагаючи притягнути РФ, її політичне та військове керівництво до відповідальності за вчинення ‘геноциду Українського народу’, стверджуючи про ‘реалізацію політики геноциду’³²; констатуючи, що неспровоковане повномасштабне збройне вторгнення РФ супроводжується ‘геноцидом Українського народу’³³; визначаючи ‘характер війни, розв’язаної рф за підтримки білорусі проти України’, як ‘спрямований на геноцид Українського народу’³⁴; наголошуючи на вчиненні ‘близько 35 тисяч воєнних злочинів та актів, що мають ознаки геноциду Українського народу’³⁵; вказуючи не ‘геноцид Українського

²⁸ Про Звернення Верховної Ради України до інституцій Європейського Союзу та держав – членів Європейського Союзу щодо припинення видачі віз громадянам російської федерації: Постанова Верховної Ради України від 6 вересня 2022 р. № 2559-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2559-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

²⁹ Про Звернення Верховної Ради України до інституцій Європейського Союзу, парламентів та урядів держав – членів Європейського Союзу щодо обмеження видачі шенгенських віз для громадян держави-агресора – Російської Федерації: Постанова Верховної Ради України від 6 вересня 2022 р. № 2560-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2560-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

³⁰ Про Звернення Верховної Ради України до парламентів і урядів держав світу та міжнародних організацій з нагоди річниці повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну: Постанова Верховної Ради України від 24 лютого 2023 р. № 2942-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2942-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

³¹ Про Заяву Верховної Ради України у зв’язку з черговим етапом ескалації безпекової ситуації у світі, спровокованим останніми рішеннями злочинної влади російської федерації: Постанова Верховної Ради України від 21 вересня 2022 р. № 2630-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2630-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

³² Про Заяву Верховної Ради України у зв’язку із злочинними рішеннями керівництва російської федерації щодо спроби анексії тимчасово окупованих територій Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей України: Постанова Верховної Ради України від 6 жовтня 2022 р. № 2632-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2632-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

³³ Про Заяву Верховної Ради України щодо засудження підтримки Ісламською Республікою Іран збройної агресії російської федерації проти України: Постанова Верховної Ради України від 19 жовтня 2022 р. № 2692-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2692-20>> (дата звернення: 11.01.2024); Про Звернення Верховної Ради України до Парламентської асамблеї Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ПА ОБСЄ) та парламентів її держав-учасниць щодо неприпустимості участі членів парламенту російської федерації в роботі статутних органів Асамблеї: Постанова Верховної Ради України від 6 лютого 2023 р. № 2901-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2901-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

³⁴ Про Звернення Верховної Ради України до парламентів іноземних держав, Міжнародного олімпійського комітету, національних олімпійських комітетів та міжнародних спортивних федерацій: Постанова Верховної Ради України від 6 лютого 2023 р. № 2899-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2899-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

³⁵ Про Заяву Верховної Ради України щодо визнання російського режиму терористичним, нелегітимності перебування російської федерації в Організації Об’єднаних Націй і її реформування, відповідальності членів російських політичних партій, що підтримують агресію: Постанова Верховної Ради України від 1 грудня 2022 р. № 2787-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2787-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

народу та депортацію українців³⁶; вказуючи, що агресія з боку РФ ‘має на меті <...> геноцид Українського народу’³⁷.

Окремі акти Верховної Ради України містять інші формулювання щодо об’єкту геноциду: “геноцид українського населення”³⁸; “акти геноциду”³⁹; “злочин геноциду”⁴⁰; “геноцидальна війна”⁴¹; “здійснення геноциду” як ознаку та наслідок расизму⁴². Утім, саме категорія “геноциду Українського народу” є найбільш сталою щодо оцінки діянь агресора. Суб’єктами вчинення такого геноциду вказані акти іменують і РФ як державу, і політичне та військове керівництво РФ й інших осіб: керівництво та учасників “групи вагнера”⁴³; збройні сили РФ і підконтрольні їй збройні формування⁴⁴.

Акти Верховної Ради України встановлюють і складові самого геноциду Українського народу, а саме: насильницьку депортацію на територію держави-агресора або в межах тимчасово окупованих територій України тисяч українських дітей, включаючи прагнення знищення їхньої національної ідентичності⁴⁵; систематичні умисні вбивства цивільного населення ракет-

³⁶ Про схвалення пропозицій щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до представників спортивних організацій російської федерації та республіки білорусь: Постанова Верховної Ради України від 14 липня 2023 р. № 3260-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3260-20>> (дата звернення: 11.01.2024); Про схвалення пропозицій щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до спортсменів із російської федерації та інших держав: Постанова Верховної Ради України від 13 грудня 2022 р. № 2829-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2829-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

³⁷ Спільна заява Президента України Володимира Зеленського, Голови Верховної Ради України Руслана Стефанчука, Прем’єр-міністра України Дениса Шмигала щодо рішення Європейської Ради про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі від 2 липня 2022 р. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-22>> (дата звернення: 11.01.2024).

³⁸ Про Заяву Верховної Ради України у зв’язку з десятою річницею початку Євромайдану та подій Революції Гідності: Постанова Верховної Ради України від 21 листопада 2023 р. № 3468-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3468-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

³⁹ Про Звернення Верховної Ради України до Генеральної Асамблеї Організації Об’єднаних Націй, Програми Організації Об’єднаних Націй з навколишнього середовища, Європейського Парламенту, Європейської Комісії, парламентів та урядів держав – членів Генеральної Асамблеї Організації Об’єднаних Націй щодо утворення спеціальної екологічної моніторингової місії для фіксації екологічної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії Російської Федерації на території України: Постанова Верховної Ради України від 20 вересня 2022 р. № 2594-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2594-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁴⁰ Про Заяву Верховної Ради України про необхідність забезпечення відповідальності осіб, винних у вчиненні найтяжчих злочинів за міжнародним правом на території України: Постанова Верховної Ради України від 20 березня 2023 р. № 2961-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁴¹ Про Звернення Верховної Ради України до Міжпарламентської асамблеї православ’я та парламентів її держав-членів: Постанова Верховної Ради України від 29 травня 2023 р. № 3118-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3118-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁴² Про Заяву Верховної Ради України “Про використання політичним режимом російської федерації ідеології расизму, засудження засад і практик расизму як тоталітарних і людиноненависницьких”: Постанова Верховної Ради України від 2 травня 2023 р. № 3078-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁴³ Постанова Верховної Ради України від 6 лютого 2023 р. № 2903-IX (н 27).

⁴⁴ Постанова Верховної Ради України від 20 березня 2023 р. № 2961-IX (н 40).

⁴⁵ Про Звернення Верховної Ради України до Комітету ООН з прав людини, Комітету ООН з прав дитини, Міжнародного суду ООН, Верховного комісара ООН у справах біженців про порушення Російською Федерацією міжнародних договорів (конвенцій) та про неприпустимість передання дітей – громадян України та дітей, які проживали на території України, викрадених та примусово вивезених до держави-агресора, інших держав або переміщених у межах окупованих територій України, в сім’ї російських громадян: Постанова Верховної Ради України від 19 червня 2022 р. № 2306-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2306-20>> (дата звернення: 11.01.2024); Про Звернення Верховної Ради України до Комітету ООН з прав людини, Комітету ООН з прав дитини, Міжнародного суду ООН, Верховного

ною зброєю⁴⁶; задалегідь сплановані удари по об'єктах енергетичної інфраструктури України, їх методичне знищення⁴⁷; цілеспрямоване знищення РФ Українського народу, об'єктів культурної спадщини, закладів освіти й охорони здоров'я, звичайних багатоповерхових житлових будинків⁴⁸; підриг греблі Каховської гідроелектростанції⁴⁹.

Крім констатації геноциду Українського народу та його засудження, акти Верховної Ради України пропонують іноземним країнам і міжнародним організаціям визнати злочинні дії РФ в Україні геноцидом Українського народу⁵⁰. Окремі акти Верховної Ради України вітають такі вчинені визнання, зокрема, щодо резолюції Європарламенту від 16 лютого 2023 р.⁵¹ та Резолюції Сейму Литви від 10 травня 2022 р.⁵².

Деяко парадоксально, але досліджені акти Верховної Ради України описують обмежену кількість кроків щодо процесуального й організаційного реагування саме на геноцид Українського народу. Постанова Верховної Ради України 2023 р. № 2965-IX лише констатує, що за умов розслідування Офісом прокурора Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) ситуації в Україні щодо скоєння на території України воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду 'механізм проведення процесуальних дій на території України потребував удосконалення із врахуванням норм положень та повноважень' цього Офісу, передбачених Римським статуттом⁵³.

комісара ООН у справах біженців про порушення Російською Федерацією міжнародних договорів (конвенцій), що мають ознаки геноциду Українського народу, в частині здійснення примусової депортації до держави-агресора або в межах тимчасово окупованих територій України дітей – громадян України та дітей, які проживали на території України, з вимогою повернення таких дітей їхнім батькам або законним представникам: Постанова Верховної Ради України від 24 лютого 2023 р. № 2947-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-20>> (дата звернення: 11.01.2024); Про Звернення Верховної Ради України до парламентів та урядів іноземних держав, міжнародних організацій та їх міжпарламентських асамблей щодо засудження вчинених російською федерацією та республікою білорусь злочинів примусової депортації українських дітей: Постанова Верховної Ради України від 3 травня 2023 р. № 3099-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁴⁶ Про Заяву Верховної Ради України "Про агресію російської федерації в районах Чорного та Азовського морів і Керченській протоці": Постанова Верховної Ради України від 20 вересня 2022 р. № 2595-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2595-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁴⁷ Про Заяву Верховної Ради України щодо енергетичного тероризму російської федерації: Постанова Верховної Ради України від 1 грудня 2022 р. № 2788-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2788-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁴⁸ Про Звернення Верховної Ради України до держав Групи Двадцяти щодо виключення російської федерації зі складу цієї Групи: Постанова Верховної Ради України від 16 листопада 2022 р. № 2742-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2742-20>> (дата звернення: 11.01.2024); Постанова Верховної Ради України від 6 лютого 2023 р. № 2901-IX (н 33).

⁴⁹ Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, парламентів та урядів її держав-членів, міжнародних організацій та їх парламентських асамблей у зв'язку з черговим актом тероризму російської федерації – підригом Каховської гідроелектростанції імені П. С. Непорожного: Постанова Верховної Ради України від 10 червня 2023 р. № 3142-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3142-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁵⁰ Постанова Верховної Ради України від 1 грудня 2022 . № 2788-IX (н 47); Постанова Верховної Ради України від 16 листопада 2022 р. № 2742-IX (н 47); Постанова Верховної Ради України від 6 лютого 2023 р. № 2901-IX (н 33); Постанова Верховної Ради України від 24 лютого 2023 р. № 2942-IX (н 30).

⁵¹ Постанова Верховної Ради України від 24 лютого 2023 р. № 2947-IX (н 45).

⁵² Про Звернення Верховної Ради України до членів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) щодо виключення Російської Федерації з числа членів FATF та внесення її до переліку країн з високим ризиком: Постанова Верховної Ради України від 15 серпня 2022 р. № 2504-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2504-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁵³ Про звіт Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України

Постанова Верховної Ради України 2023 р. № 2903-IX рекомендувала Офісу Генпрокурора активізувати співпрацю з МКС та підвищити ефективність організації процесуального керівництва досудовим розслідуванням злочинів, вчинених в Україні учасниками “групи вагнера”, включно зі злочинами геноциду⁵⁴. Заява Верховної Ради України 2023 р. № 2961-IX, згадуючи триваюче розслідування МКС, наголошує, що справедливе покарання та притягнення до відповідальності всіх осіб, винних у вчиненні злочину геноциду, є обов’язковими та непорушними умовами відновлення справедливості й миру в Україні.

Відповідна лаконічність спостерігається й у непарламентських актах. Так, Концепція, затверджена наказом Генпрокурора 2023 р. № 103, констатує, що ‘органи прокуратури в ході збройної агресії РФ проти України зіштовхнулись із безпрецедентною кількістю воєнних та інших міжнародних злочинів (злочини проти людяності, геноцид, злочин агресії)’ та пише, що ‘такі виклики зумовили необхідність невідкладних змін у підходах до розслідування кримінальних проваджень та реалізації пріоритетів діяльності органів правопорядку’. Утім, якісь специфічні положення, саме щодо потерпілих і свідків геноциду, Концепція не містить⁵⁵. Згадаємо й План дій з реалізації Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України 2023 р. № 327-р, який у п. 11 як результат вказав: ‘притягнуто до відповідальності осіб, винних у геноциді українського народу’, та у вимірі геноциду цей пункт передбачав здійснення Міністерством закордонних справ України (далі – МЗС України) ‘правового супроводу у МС ООН позову проти РФ щодо звинувачень у геноциді’. Але цей позов не є справою про притягнення РФ до відповідальності за вчинення геноциду, а МС ООН явно не є органом притягнення до відповідальності окремих осіб. Більш прагматичним є п. 14 цього Плану, що передбачив залучення Офісом Генпрокурора, Служби безпеки України та МЗС України спроможностей Консультативної місії ЄС в Україні та інших профільних інституцій ЄС до розслідування, серед іншого, злочину геноциду, скоєного військовослужбовцями РФ під час збройної агресії проти України⁵⁶.

За умов масштабної російської агресії нових актів щодо Голодомору як геноциду виявлено небагато⁵⁷, але вони є конкретизованими. Крім Заяви Верховної Ради України 2023 р. № 3488-IX у зв’язку з 90-ми роковинами Голо-

про виконану роботу: Постанова Верховної Ради України від 20 березня 2023 р. № 2965-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2965-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁵⁴ Постанова Верховної Ради України від 6 лютого 2023 р. № 2903-IX (н 27).

⁵⁵ Про організацію роботи органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків воєнних та інших міжнародних злочинів: Наказ Генерального прокурора від 11 квітня 2023 р. № 103 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0103905-23>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁵⁶ Про затвердження плану дій з реалізації Стратегії зовнішньополітичної діяльності України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2023 р. № 327-р <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-2023-р>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁵⁷ Див.: Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо уточнення найменувань закладів культури та заходів у сфері культури і мистецтва: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2023 р. № 768 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-2023-п>> (дата звернення: 11.01.2024).

домору⁵⁸ та Звернення Верховної Ради України 2022 р. № 2740-IX до міжнародних організацій та парламентів держав світу щодо визнання Голодомору геноцидом Українського народу⁵⁹, це План заходів на 2022–2023 роки у зв'язку з 90-ми роковинами Голодомору⁶⁰ та окремих п. 117 описаного вище Плану дій № 327-р. Ці акти передбачають основний вектор нормативного впливу у подальшому визнанні іноземними державами та міжнародними організаціями Голодомору 1932–1933 років в Україні геноцидом Українського народу та у доведенні послідовності геноцидальної політики РФ щодо України.

Після початку масштабного російського вторгнення не виявлено нових нормативних актів щодо депортації кримськотатарського народу; водночас Заявою Верховної Ради України № 2672-IX було засуджено російські злочини та політику геноциду Чеченського народу й констатувалося, що збройні сили РФ вчинили, зокрема, геноцид Чеченського народу⁶¹. Звернення Верховної Ради України 2022 р. № 2633-IX констатувало, що Росія століттями вчиняє геноцид поневолених народів, та що 'навіть проводячи загарбницьку війну проти України, російська влада здійснює геноцид народів рф, зокрема використовуючи для цього оголошену нею мобілізацію'⁶².

Утім, у Законі України 2023 р. № 3504-IX було викладено нову редакцію ст. 1 Закону "Про національні меншини (спільноти) України" та вказувалося, що необхідна для визнання 'населеного пункту, в якому традиційно проживають особи, які належать до національної меншини (спільноти)', вимога щодо безперервного проживання певної спільноти 'не застосовується до осіб, депортованих або постраждалих від геноциду за національною ознакою'⁶³.

Серед інших новел наведемо Середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності галузевого рівня на 2023 рік, які, у редакції Постанови Кабінету Міністрів України 2023 р. № 1321, передбачають створення інтегрованих електронних систем пошуку архівної інформації про жертв

⁵⁸ Про Заяву Верховної Ради України у зв'язку з 90-ми роковинами Голодомору 1932–1933 років в Україні: Постанова Верховної Ради України від 22 листопада 2023 р. № 3488-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3488-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁵⁹ Про Звернення Верховної Ради України до міжнародних організацій та парламентів держав світу щодо визнання Голодомору 1932–1933 років в Україні геноцидом Українського народу: Постанова Верховної Ради України від 16 листопада 2022 р. № 2740-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2740-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁶⁰ Про затвердження плану заходів на 2022–2023 роки у зв'язку з 90-ми роковинами Голодомору 1932–1933 років в Україні – геноциду Українського народу: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2022 р. № 1055-р <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1055-2022-p>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁶¹ Про Заяву Верховної Ради України про засудження збройної агресії російської федерації проти Чеченської Республіки Ічкерія, окупації її території та злочину геноциду Чеченського народу: Постанова Верховної Ради України від 18 жовтня 2022 р. № 2672-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2672-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁶² Про Звернення Верховної Ради України до міжнародного співтовариства про підтримку права на самовизначення народів російської федерації: Постанова Верховної Ради України від 6 жовтня 2022 р. № 2633-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2633-IX>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁶³ Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах: Закон України від 8 грудня 2023 р. № 3504-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3504-20>> (дата звернення: 11.01.2024).

геноциду⁶⁴, та Критерії оцінювання видавничої продукції, що дозволена до ввезення та розповсюдження на території України, схвалені наказом Держкомтелерадіо України 2023 р. № 5, відповідно до ст. 3 яких не може ввозитися та розповсюджуватися видавничою продукція, що містить матеріали, зміст яких спрямований на пропаганду геноциду⁶⁵.

Слід додати аналіз судової практики за ст. 442 КК України та одразу констатувати, що станом на січень 2024 р. рішень Верховного Суду або апеляційних судів у відповідних провадженнях ще не виявлено. Утім, нині в Єдиному реєстрі судових рішень виявлено щонайменше чотири вироки, ухвалені районними судами міста Києва (далі – РСМК), та відносно велику кількість ухвал слідчих суддів РСМК; ці судові рішення стосуються злочинів, передбачених ч. 2 ст. 442 КК України.

Усі виявлені вироки стосуються покарання за сукупності злочинів, включно з ч. 2 ст. 442 КК України: вирок Дарницького РСМК 2022 р. у справі № 753/5145/22 щодо злочинів, передбачених ч. 2 ст. 109, ч. 2 ст. 110, ст. 436, ч. 2 ст. 436², ч. 2 ст. 442 КК України, на 6 років та 6 шість місяців позбавлення волі з конфіскацією всього майна⁶⁶; вирок Деснянського РСМК 2023 р. у справі № 754/8404/22 щодо злочинів, передбачених ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ч. 2 ст. 436², ч. 2 ст. 442 КК України, на 3 роки позбавлення волі без конфіскації майна⁶⁷; вирок Шевченківського РСМК 2023 р. у справі № 761/17683/22, ухвалений *in absentia* щодо злочинів, передбачених ч. 3 ст. 109, ч. 2 ст. 442 КК України, на 5 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна⁶⁸; це також вирок Шевченківського РСМК 2023 р. у справі № 761/14763/22, ухвалений *in absentia* щодо злочинів, передбачених ч. 2 ст. 442, ч. 2 ст. 110, ч. 3 ст. 109 КК України, на 10 років позбавлення волі з конфіскацією⁶⁹.

У справах № 753/5145/22 та № 754/8404/22 ішлося про розміщення обвинуваченими, громадянами України та мешканцями Києва протиправних публікацій в соцмережах. Доказом вини саме щодо злочинів, передбачених ч. 2 ст. 442 КК України, були окремі експертні висновки; при цьому у справі № 754/8404/22 підсудний вину визнав, а у справі № 753/5145/22 вина була визнана обвинуваченим, менеджером супермаркету, частково; він заявляв суду, що начебто ‘закликав виключно до знищення військовослужбовців Збройних Сил України, а не громадян України за їх національною ознакою та ідентичністю’; ці ‘аргументи’ були судом саме щодо кваліфікації за ч. 2

⁶⁴ Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2017 р. № 980: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2023 р. № 1321 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1321-2023-п>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁶⁵ Про затвердження Критеріїв оцінювання видавничої продукції, що дозволена до ввезення та розповсюдження на території України: Наказ Держтелерадіо України від 4 вересня 2023 р. № 51 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1660-23>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁶⁶ Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 31 жовтня 2022 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107195357>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁶⁷ Вирок Деснянського районного суду м. Києва від 7 липня 2023 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/112569403>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁶⁸ Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 13 лютого 2023 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/109397364>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁶⁹ Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 14 листопада 2023 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/114881278>> (дата звернення: 11.01.2024).

ст. 442 КК України відкинуті. Обидва КП у вимірі ч. 2 ст. 442 КК України ставались декількох публікацій, але питання сукупності злочинів судом не ставилося; із вироків випливає, що засуджені громадяни України ймовірно не створювали тексти публікацій, а саме їх поширювали.

У справах № 761/14763/22 та № 761/17683/22 суд першої інстанції встановив, що обвинувачені як ключові фігуранти російського телеканалу “RT” самі виготовляли матеріали із закликами до геноциду та потім їх розповсюджували. У справі № 761/14763/22 суд кваліфікував за ч. 2 ст. 442 КК України діяння обвинуваченого, який ‘з метою виправдання необхідності здійснення геноциду українського народу, закликаючи до нього, постійно здійснює підміну понять “націоналізму” на “нацизм”, достовірно розуміючи різницю цих термінів та свідомо вводячи в оману осіб, до яких направлені його заклики’. Суд констатував, що відповідно до судових лінгвістичних експертиз у книзі обвинуваченого міститься інформація щодо необхідності часткового знищення групи осіб або окремих представників з числа української нації на основі їх національної та ідеологічної приналежності⁷⁰. Щодо справи № 761/17683/22 суд послався на експертний висновок про те, що у публікаціях обвинуваченого містився ‘заклик до геноциду українського народу шляхом позбавлення життя та фізичного знищення його представників. Цей заклик є публічним і виражений у висловлюваннях імперативної (спонукальної) модальності’.

Додамо, що як випливає з ухвал Шевченківського РСМК, триває спеціальне досудове розслідування за ч. 3 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ч. 2 ст. 442 КК України; предметом справи є написана громадянином РФ стаття, у якій він, як констатує суд, ‘системно, безкомпромісно та безальтернативно просував свої ідеї’ про нібито ‘неспроможність української держави до подальшого існування, неповноцінність та другосортність української нації, а також про необхідність її знищення’⁷¹.

Ухвали слідчих суддів РСМК в інших провадженнях свідчать, що кваліфікація діянь розповсюдження матеріалів із закликами до геноциду, ґрунтується саме на експертних висновках, які цитують судді. Прикладом у КП за ч. 2 ст. 109, ч. 2 ст. 110, ч. 1 ст. 161, частинами 2, 3 ст. 436², ч. 2 ст. 442 КК України суддя цитує такий висновок лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи; він, на відміну від описаних вище справ, є спільним і встановлює, що заяви обвинуваченого ‘закликають до геноциду, насильницької зміни конституційного ладу, зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, у поєднанні із розпалюванням національної ворожнечі, спрямовані на розпалювання національної ворожнечі’. Показово, що у цій справі суд відмовився затвердити угоду про визнання винуватості громадянина України та аналізує справу по суті⁷².

⁷⁰ Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 7 липня 2022 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105339343>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁷¹ Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 17 червня 2022 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104950234>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁷² Ухвала Дніпровського районного суду м. Києва від 7 вересня 2023 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/113393073>> (дата звернення: 11.01.2024).

Відповідні експертні формулювання, цитовані суддями РСМК, мають певну варіативність; так, у КП за ч. 2 ст. 442, ч. 2 ст. 110 КК України висновком експерта встановлено наявність у публікаціях підсудного ‘висловів, які містять публічні заклики до геноциду Українського народу, до зміни меж території і державного кордону України, а також ознаки розпалювання ворожнечі за національною ознакою’⁷³. У КП за частинами 2 та 3 ст. 436², ст. 436, ч. 2 ст. 442, частинами 1 та 2 ст. 110, частинами 2 та 3 ст. 109, ч. 1 ст. 258² КК України висновком експерта встановлено, що у текстових матеріалах дописів, розміщених на сторінці обвинуваченого, ‘містяться публічні заклики до геноциду українського народу, тобто до повного фізичного знищення групи осіб з числа української нації (патріотично налаштованих українців) на основі їх національної та ідеологічної приналежності’⁷⁴. У КП за ч. 1 ст. 110, ч. 2 ст. 442 КК України висновком лінгвістичної експертизи зазначено, що у публікаціях і виступі обвинуваченого громадянина РФ містяться публічні заклики мовця до цільової аудиторії фізично знищити, вбити “носітелей идеи” українізації, тобто до ‘знищення української культури, мови, звичаїв тощо’; це експерт кваліфікує як заклик обвинуваченого до геноциду⁷⁵. Крім наведених КП, ч. 2 ст. 442 КК України є предметом розслідування, як правило, у сукупності злочинів⁷⁶. Відомості про справи за ч. 1 ст. 442 КК України у відкритому доступі відсутні.

Описані вище провадження ставлять питання щодо реальної та ідеальної сукупності злочинів у публікаціях, які містять протиправні заклики; якщо кваліфікація описаних вище громадян України щодо ч. 2 ст. 442 КК України у зовнішнього спостерігача принципів питань не викликає, то ключові російські пропагандисти явно могли бути оцінені судом не тільки щодо ч. 2 ст. 442 КК України, а й у вимірі співучасті у вчиненні передбаченого ч. 1 ст. 442 КК України геноциду. Виникає й питання щодо виявлення передбачених ч. 2 ст. 442 КК України діянь громадян України виключно у Києві: є ймовірність, що в інших регіонах України правоохоронні органи та суди надають таким діянням іншу кваліфікацію, не застосовуючи ч. 2 ст. 442 КК України.

Висновки. Імплементация у національну правову систему категорії геноциду та протидії цьому міжнародному злочину за умов масштабної російської агресії загострює актуальність напрацювання та подальшого аналізу судової практики за ст. 442 КК України. Така імплементация має відповіда-

⁷³ Ухвала Шевченківського районного суду міста Києва ОСОБА_1 від 5 липня 2023 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/112421624>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁷⁴ Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 5 липня 2023 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/110510498>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁷⁵ Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 24 березня 2023 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/109915216>> (дата звернення: 11.01.2024).

⁷⁶ Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 19 червня 2023 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/112103811>> (дата звернення: 11.01.2024); Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 27 липня 2023 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/112890108>> (дата звернення: 11.01.2024); Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 25 серпня 2023 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/113512386>> (дата звернення: 11.01.2024); Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 16 лютого 2023 р. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/109413241>> (дата звернення: 11.01.2024). Останнє провадження цікаве тим, що воно було розпочате до початку широкомасштабної агресії.

ти як міжнародним стандартам, втіленим у практику МС ООН та МКС, так і принципу верховенства права.

Ключовими питаннями слід визначити схвалення алгоритмів розслідування геноциду та відповідної міжнародної співпраці; перспективи відображення у судовій практиці актів Верховної Ради України щодо геноциду, схвалених за останні два роки, й аспекти розмежування співучасті у геноциді та публічних закликів до геноциду, виготовлення та розповсюдження матеріалів із такими закликами.

Найбільш гострим викликом нині є відсутність вироків саме щодо ч. 1 ст. 442 КК України, включно з покаранням співучасників геноциду Українського народу. Це питання має матеріальний вимір – щодо чіткої кваліфікації діянь таких осіб, особливо враховуючи описані акти Верховної Ради України, які фактично оцінюють певні конкретні діяння як складові геноциду Українського народу. Це питання має й процесуальний вимір – щодо процесуальних перспектив суду над конкретними виконавцями чи іншими співучасниками геноциду, включно з підбурювачами до геноциду, до судового процесу над організаторами геноциду.

До основних викликів поточної ситуації слід віднести процесуальні ризики від тривалого розслідування відповідних проваджень і виклики, пов'язані з порушенням прав потерпілих від геноциду на розумний строк розслідування цього міжнародного злочину, гарантованих ст. 5 Конвенції 1948 р. та статті 2 і 6 Конвенції. Відповідні аспекти мають стати предметом нових наукових досліджень.

REFERENCES

Bibliography

Edited books

1. Lemkin R, *Radianskyi henotsyd v Ukraini* (Maisternia knihi 2009).
2. *Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini yak zlochyn henotsydu zghidno z mizhnarodnym pravom* (Antonovych M red, Vasylenko V red, Bondar K etc, KMA 2012).

Theses

3. Anosova Yu, 'Yurysdyktsiia mizhnarodnykh sudovykh orhaniv shchodo zlochynu henotsydu' (2018).
4. Bem M, 'Mizhnarodno-pravovi pohliady R. Lemkina' (2014).
5. Strokova I, 'Kryminalna vidpovidalnist za henotsyd (porivnialnyi analiz)' (2010).

Journal articles

6. Za materialamy kryminalnoi spravy pro Holodomor-henotsyd 1932–1933 rokiv v Ukraini (2010) 57 *Visnyk Sluzhby Bezpeky Ukrainy, Spetsvypusk*.

Borys Babin
Oleksandr Poznyak

IMPLEMENTATION OF GENOCIDE CATEGORY
IN UKRAINE'S MODERN LEGAL SYSTEM.

ABSTRACT. Large-scale Russian aggression exacerbated the issue of international criminal law in the legal system of Ukraine, both in terms of relevant supranational judicial procedures and in relation to the implementation of international law norms in national criminal law practice. In this dimension, it is extremely important to outline the evolution and current state of affairs regarding the implementation in domestic practice of the category of the international crime of genocide, enshrined in the Convention on the Prevention and Punishment of Genocide of 1948, and in the Rome Statute. At the same time, if there are questions of a rather formal nature regarding the national consolidation of convention requirements: first of all, regarding the official translation and publication of the 1948 Convention, then regarding their reflection and application in national practice, the array of relevant aspects is now quite wide. To outline the current situation, the article assesses the state of the representation of the category of genocide in current national legislation and in modern judicial practice, especially in relation to normative acts and court decisions that are available in open sources of two years of large-scale Russian invasion.

In the corresponding array of normative acts, the authors singled out the general and special attitude of Ukrainian law-makers and the court to the category of genocide and forms of counteraction to this international crime in accordance with the global dimension, the historical experience of Ukraine and based on the realities of current Russian aggression. The judicial practice in the article is evaluated primarily in relation to the published decisions in criminal proceedings and compares the corresponding dynamics with the situation observed until 2022.

The authors state that the national implementation of the international criminal-legal category of genocide into the national legal system of Ukraine is a process caused by large-scale Russian aggression; such implementation must comply with both international standards embodied in the practice of the International Court of Justice and the International Criminal Court, as well as the principle of the rule of law.

KEYWORDS: aggression; genocide; genocidal policy; calls for genocide; incitement to genocide, international crimes.